

Dini máselelermen aınalysatyn uıymdardyn saıttarynyń tizimi

1. www.muftyat.kz
2. www.azan.kz
3. www.muslim.kz
4. www.pvlmeshit.kz
5. www.mitropolia.kz
6. www.blagosobor.kz
7. www.catolik-kazakhstan.kz
8. www.edinstvo.kz
9. www.adal-kz.info
10. www.din.gov.kz
11. www.carmo-pvl.kz

DESTRÝKTIVTI DINI AǵYMDARDAN

SAQ BOLYǴYZ!

Ekstremizm terminini sózbe-sóz (lat. ehigetsh- shetki) shekten tys kózqarastar men áreketterdi ustaný, qoǵamdaǵy tártip pen normalardy joqqa shyǵarý retinde anyqtalady. Ekstremizm bul árýaqytta ár qalaı kórinis beretin óte kúrdeli qubylys. Oǵan anyqtama berýde eksperttik ortada ártúrli túsinik bar. Ony eki topqa bólýge bolady: birinshi top ekstremizmdi bir sozben negativti jáne áleýmettik qaýipti qubylys dep baǵalaidy. Bul baǵytty ustanýshylardy «konservatorlar» dep belgileýge bolady. «Konservatorlar» baǵytyndaǵylar negizinen ǵylymı akademııalyq orta, sonymen qosa quqyq qorǵaý orǵandarynyń qyzmetkerleri.

Zertteýshilerdiń bir bóligi bul máseleni salystyrmaly túrde, jiktep qarastyrýǵa tyrysady. Olardy shartty túrde «liberaldar» dep ataýǵa bolady. Liberaldar ekstremizmdi jaǵymsyz qubylys dep anyqtaýdan bas tartady. Mysaly Reseıdiń adam quqyǵy institútynyń eksperti Lev Levinson ekstremizm bul ártúrli qubylystardy keńinen alatyn is-árekettiń múmkinshiligi. Sondyqtan ekstremizmge shek qoiý múmkin emes. Ekstremizm qylmys emes. Buǵan álemdik marsh sııaqty orta quptalǵan sheńberden shyqqan is-árekettiń bárin kirgizýge bolady deıdi. Sonymen qosa qoǵamdyq qurylysqa qarsy qubylys bolsa, quqyqty shekteýshi retinde anyqtaý durys emes. Sebebi, keńbir áleýmettik narazylyqtar da (ashtyq jarııalaý, memlekettiń keńbir qaýylaryna qarsylyq marshtary) qoǵamdyq qaýipti fenomen dep anyqtalyp ketýi múmkin bolar edi.

Ekstremizmniń pайda bolýyna saraptama jasaý kele bul qubylystyń negizinde adamdardyń tabıǵı múddeleriniń qaqtyǵystary ekonomıkalyq, áleýmettik, etnikalyq jáne konfessiıalyq qarama-qayshylyqtary jatqanyn kórýge bolady.

Bundaı múddelerdiń, qarama-qayshylyqtardyń masshtaby ár túrli bolýy múmkin: jeke individtiń jeke «Mendik» múddesiniń búkil qoǵamǵa qarsy turýynan bastap, búkil memlekettik júıelerdiń qatal tayıtalasymen aıaqtalady. Qanda da bir sebeptermen múddeleri saqtalmaı qalǵan jaǵdaı da tayıtalas eki jaqtyń biri ózderiniń saıası, dinı, etnikalyq, taǵy basqa máseleleriniń sheshimin tabý úshin shekten shyqqan metodtarǵa kóshýi ábden múmkin.

Ekstremizmniń keń jáne naqtyly ólshemderine baǵany bergen Reseylik ekspert M. Krasnov. Onyń oıynsha ekstremizmge mynadaı ıdeıalardy, baǵyttardy, doktrinalardy taratýǵa baǵyttalǵan áreketterdi jatqyzýǵa bolady:

- adamdardy taptyq, menshiktik, rassalyq, ulttyq nemese dindik erekshelikterine baılanysty bólý;
- adam quqyǵyn konstitýtsııalyq qundylyq retinde joqqa shyǵarý;
- ashyq plıýralizm múmkindigin, ıdeıalardy erkin taratý jáne aıyrbastaıdy joıý;
- bir ideologııany memlekettik retinde ornatý;

Britandyq zertteýshi Shirin Akınerdiń oıynsha

óz ıdeıalary oz ómirlerine ǵana qoldanyp qoımaı zańdy turde de, zańsyz da barlyq múmkin ádisterdi qoldana otyryp, qoǵamǵa qoldanǵylary keletinderdiń barlyǵyn, ekstremisterge jatqyzýǵa bolady. Keıbir jaǵdaıda bul terrorismge jetip qoǵamǵa úlken qaýıp týǵyzýy múmkin.

Ekstremizmniń pайda bolы sebebi ár qоғamda ár túrli bolady jáne sol qоғamdaғы объективtik jáne субъективtik jaғдайға байланystы. Áйтse de ekstremizmniń pайda bolы men taralыynyń bazistik jaғдайы bar. Ol kez-kelgen qоғam men memleketke tán. Qazirgi kezeńde ekstremizmniń pайda bolыynyń negizgi faktorlary retinde ekspertter mynalardy usynady: áleýmettik ekonomikalыq toqyraý; jergilikti turғыndardyń kóp bóliginiń ómir surы deńgeýiniń kurt túsy; memlekettik basqarы júhesi men saıası institýttardyń deformatsıasy; olardyń qоғamdyq damыdyń pisip turған máselelerin sheshýge qabileti jetpeý; saıası rejimniń totalitarlyq sıpat alы; biliktegilerdiń oppozitsıany basyp tastaý; erkin, jańasha oılaýdy qығындаý; ulttyq qanaý; jeke toptardyń óz mindetterin sheshýin jedeldetýi; liderlerdiń saıası ambitionsıalary jáne t.b.

Bul negizgi faktorlarmen qosa ғалымдар ekstremizmniń pайda bolы jáne damыyna áсер etetin qosymsha faktorlardy atap kórsetedi. Olarға halyqaralyq nemese memlekettik júñede ekstremizm kórinisterine qarsy kúrestiń osaldығы, turғыndardyń, jeke toptardyń saıası jáne quqyqtyq mádenietiniń tómendigi, memleketaralyq qatynastyń álsireýi, áleýmettik shıelenistiń ósyı t.b.

Din adamzattyń rыhanı mádenietiniń maңызdy bólsheginin birine aınaldы. Din arqyly adamdar arasyndaғы rыhanı baılanystan, ultaralyq kelisim men qоғamnyń beriktigi, adamı qundylyqty, salt-dástúrди saқтаýdyń eń jaqsy múmkindigin kóre bilýmiz qajet. Ulttyq máselelerdiń durys sheshilýi Qazaqstannyń halyqaralyq qaýymdastyqta laыq oрынға ie bolыyna, áлемdik órkeniettiń gorizonttarynan oрын alыға múmkindik beredi.

Qоғamnyń dinı ómiriniń demokratizatsıalaы bir jaqty oń nátiye bere bermeıdi. Qazaqstan kóp ultty memleket. Bul kóptúrliliktiń nátiyesi dinı konfessıalar formasy. Bulardyń ár qайsysy óz nanym-senimderiniń qaғıdalarymen ómir súredi. Ártúrli dinderdiń bir kezeńde, bir etno-mádeni keńistikte bolы teologıalыq másele ғana emes, áleýmettik másele týdyratyndығы sózsiz. Dinderdiń ózgertýge bolmaйтyn ózindik dinı ilimderi men dástúrleri bar, кейbir jaғdaılarda bir-birine qайshы keletin, tipti joqqa shyғaratyn, dinaralyq suhbat múmkin bolmaйтyn jaqtary da kezdesedi. «Sonda sheshim qайda? Sheshim qандай jaғdaıda bolsyn naqtyly bolы shart. Dereksiz sheshim bolmaıdy. Sheshim jasaý úshin naqtyly tarihı, áleýmettik, qоғamdyq, saıası, mádeni jaғdaıdy esepke alымыз kerek. Naqtyly jaғdaı - Qazaqstan Respýblikasy, iaғni, másele osy memlekettiń mazmunyna, onyń múddesine oraı sheshilýi kerek [\[1\]](#) .

Elbasymyzdyń ústimizdegi jyly eldegi jaǵdaı men ishki jáne syrtqy saıasattyń negizgi baǵyttary jóninde «Jańa Álemdegi Jańa Qazaqstan» atty Qazaqstan Halqyna arnaǵan Joldaýynda ishki jáne syrtqy saıasatymyzdyń asa mańyzdy baǵyttarynyń biri retinde qoǵamdyq kelisimdi odan ári nyǵaıtý, saıyp kelgende, elimizdiń serpindi damýyn qamtamasyz etýmen ózimiz aldymyzǵa qoıǵan asqaq mindetti oıdaǵydaı oryndaýdyń negizi bolyp tabylatyny belgilendi.

Qoǵamdaǵy ekstremizm men radikalizmniń kez kelgen kórinisterine jáne bizdiń azamattarymyzdyń konstitýtsııalyq quqyqtaryna qysym jasaýdy kózdeıtin áreketterge qarsy qatań ári dáıkekti qarsy turý qaraldy. Qazaqstan Respýblikasynyń basqarý tártipteri memleketimizdiń Ata Zańy Konstitýtsııada belgilengendikten ol talaptar qoǵamnyń ár bir múshesi tarapynan oryndalýy tiis.

Qazaqstan Respýblikasy Konstitýtsııasyna sáıkes - Qazaqstan Respýblikasy ózin demokratiıalyq, zańyrly, quqyqtyq jáne áleýmettik memleket retinde ornyqtyrady, onyń eń qymbat qazynasy - adam jáne adamnyń ómiri, quqyqtary men bostandyqtary bolyp tabylǵan.

Maqsaty nemese is-áreketi Respýblikanyń konstitýtsııalyq qurylysyn kúshtep ózertýge, onyń tutastyǵyn buzýǵa, memleket qaýıpsizdigine nuqsan keltirýge, áleýmettik, násildik, ulttyq, dinı, tektik toptyq jáne rýlyq arazdyqy qozdyrýǵa baǵyttalǵan qoǵamdyq birlestikter qurýǵa jáne olardyń qyzmetine, sonдай-aq zańdarda kózdelgen áskerilendirilgen quramalar qurýǵa tıym salynady.

Qazaqstan Respýblikasynyń «Qoǵamdyq birlestikter týraly» Zań jobasyna sáıkes, ekstremistik maqsattardy kózdeıtin qoǵamdyq birlestikterdi qurýǵa jáne olardyń qyzmetine, sonдай-aq Qazaqstan Respýblikasynyń Zańnamasynda kózdelmegen áskerilendirilgen qurylymdardy qurýǵa tıym salynsa, «Ekstremizmge qarsy kúres týraly» Zańymen Qazaqstan Respýblikasynyń aımaǵynda ekstremistik baǵyttaǵy uıymdardyń, bólimderdiń ashylýyna jáne olardyń qyzmetine tıym salynǵan.

Qazaqstan Respýblikasynyń Konstitýtsııa synda ar-ojdan bostandyǵy men dinı bostandyqtyń printsıpteri, ár túrli konfessııalarǵa jatatyn azamattardyń ózderiniń dinı birlestikterin qurýǵa teń quqylyǵy, memlekettiń shirkeýden bólingendigi týraly printsıpter bekitilgen. Sondaı-aq dinniń jáne dinı birlestikterdiń áleýmettik qyzmetterin retteýdiń halyqaralyq tájiribelerine negizdelgen ózge de birqatar normativtik-quqyqtyq negizder daıyndalyp shyǵaryldy. Qazaqstandaǵy qandaı da bolmasyn dinı birlestiktikterdiń qyzmet etýiniń normativtik quqyqtyq negizi belgili dárejede ázirlen gendigine qaramastan, dinniń mártebesi, onyń qoǵam ómirindegi shynaıy jaǵdaıy men rolı, iaǵnı dinniń qoǵamnyń áleýmettik-saıası, rýhanı salalaryna tıgizer áseriniń mártebesi, keńistigi jáne shekaralary qazirge deıin dál anyqtalmaǵan. Osy elimizdegi belgisizdik, ásirese onyń teris saldary elimizdegi qazirgi dinı jaǵdaıda oryn alǵan jańa tendentsııalarǵa baılanysty anyq ta, aıqyn ańǵarylýda. Bul, árıne, ásirese din men dinı sananyń kúdik týǵyzatyn dinı-rýhanı normalary men dogmalaryna negizdelgen jańa dinı aǵymdar men baǵyttardyń elimizde erkin qyzmet jasaıynyń kórinisi. Mundaı ásireshil nyshandar dinı fýndamentalizm men dinı ekstremizm retinde kórinis tabýy ábden múmkin.

Qazaqstannyń zaıyrly memleket bolýyna baılanysty, resmı ideologııa dinge meılinshе beıtarap qaraydy: ol dinshil de, dinge qarsy da sıpatqa ie emes. Qazirgi Qazaqstandaǵy dinniń jaǵdaıy avtoritarlyq, totalitarlyq jáne teokratııalyq basqarý júıesi bar memleketterden túbirli ózgeshelikke ie. Konfessııaaralyq beıbitshilik pen kelisim kópultty, kóptildi jáne kópkonfessııaly Qazaqstan úshin meılinshе kúrdeli másele. Búgin Qazaqstan álemge tek munaı óndirýshi el retinde ǵana emes, sondaı-aq Búkilálemdik dinı-rýhanı forýmnyń ortalyǵy retinde de jaqsy tanys. Qazaqstanda álemdik jáne dástúrli dinderdiń basshylary anaǵurlym mańyzdy, osy zamanǵy ózekti álemdik dinı, saıası, órkenıetaralyq máselelerdi sheshý úshin jınalady. Álemdik jáne dástúrli dinderdiń basshylarynyń osyndaı kezdesýleriniń sońǵysynda elimizdegi konfessııaaralyq kelisim men dialogtyń mańyzdylyǵy erekshe atap ótildi. Álemdik jáne dástúrli dinderdiń basshylarynyń osy bir kezdesýinde konfessııaaralyq kelisim men dialogtyń negizgi printsıpteri aıqyndaldy. Olar: toleranttyq, ózara qurmet kórsetý men túsinisý, ultaralyq kelisim men dinı tózimdilik. Bul týraly Elbasynyń Qazaqstan halqyna joldaıynda: «Qazaqstan dinı nanym bostandyǵyn qamtamasyz etti, konfessııaaralyq dialog pen dinı quqyqtyq saıasatty júıeli túrde júrgizip keledi. Bizde ártúrli konfessııalardyń beıbit qatar ómir súrýi qamtamasyz etilgen» - dep aıtylǵan. Árıne, din biriktirýdiń, integratsııalyq protsesterdiń kúshti faktory bola alady. Ol úshin dinderden qaıshylyqtardy emes, kerisinshe ortaq belgiler men uqsas printsıpteri, ortaқ negizder men ortaқ qundylyqtardy, biriktirýshi bastamany izdeýimiz kerek.

Aıta ketý kerek, Qazaqstan dinı toleranttylyq pen konfessııaaralyq kelisim isinde tereń tamyrLAR men kóne dástúrlerge ie. Qazaqstan kóne zamannan beri qaray san alıan mádenıetter men dinderdiń toǵysý mekeni bolǵan. Qazirgi Qazaqstannyń aımaǵynda birneshe ǵasyrlar boıy

táñirshildik, zoroastrizm, manıheýlik, býddizm, hristiandyq (onyń ásirese nestoriandyq jáne iakovittik tarmaqtary) islam sııaqty ártúrli nanymdar beýbit qatar ómir súrgen, jaǵnı toleranttylyk pen konfessiıaaralyq kelisimniń úlgisi bolǵan. Sondyqtan, Qazaqstan Respýblikasynyń Prezidenti N. Á. Nazarbaevtiń ádil aııtqanyndaı: «Bizge tózimsizdik nemese dinı fanatizm jat. Bul rýhanı dástúr, bul qandaı sheńberde bolmasyn Qudaıdyń sózine degen ashıyqtyq. Bul Qazaqstandaǵy konfessiıaaralyq kelisimniń eń mańyzdy negizderiniń biri. Biz álemge ózimizdiń toleranttylyǵymyzben, ulttyq konfessiıaaralyq kelisim men dialogty saқтаıymyzben tanyldyq. Bizdiń elimizdiń óskeleń dúnietanymdyq áleýeti budan ary qaraı da saqtalýǵa, damýǵa tiis» [\[2\]](#)

.

Beýbitshilik pen konfessiıaaralyq kelisim salalarynda Qazaqstan aıasynda bolsyn, tipti dúnejúzilik aıqymda bolsyn, qol jetkizgen belgili tabystarymyzǵa qaramastan, áli sheshilmegen, jedel sheshýdi qajet etetin máseleler barshylyq. Ásirese qazir dúnie júzine dinı tózimsizdik, dinı ekstremizm jáne terrorizm shynaiy qaýıp tóndirip tur. Olardy XXI ǵasyrdyń anaǵurlym ótkir máselelerine jatqyzýǵa bolady. Konfessiıaaralyq kelisim men dialogty jetildirýdiń jańa joldaryn izdeý qajet.

Din, áýeli, álemdik jáne dástúrli dinder adamnyń dinı jáne rýhanı negizderin damytýdyń kúshti faktory bolyp tabylady. Dinniń negizgi maqsaty adamdaǵy barlyq adamgershilik qasıetterdi saқтаý jáne olardy damytý, adamnyń óziniń «bet-beýnesin» saқтаp qalýyna kómektesý bolyp tabylady. Qazirgi álemniń, onyń ishińde qazirgi Qazaqstannyń mindeti jalpy adamzattyq, gýmanistik jáne toleranttylyk qundylyqtardy, konfessiıaaralyq kelisim, dialogty ǵasyrlar boıy álemdik jáne dástúrli dinderdiń engizgen printsıpteri men qaǵıdalaryn qazirgi jalpy álemdik, adamzattyq órkenıettegi beýbitshilikti saқтаp qalý úshin jáne ár túrli saıası qurylymdardy, san alıan etnostar men konfessiıalardan turatyn kóptegen memleketterdiń beýbit qatar ómir súrýi úshin belsendi pайдалanýǵa saıady.

Konfessiıaaralyq beýbitshilik pen kelisimniń nyǵaiy úshin, dinniń biriktirýshi, rýhanı turǵydan qurýshy faktor esebinde róliniń kúsheiýi úshin dinı mádenıet pen dinı sanany qalyptastyrý qajet.

Syrtaı qarasańyz Qazaqstanda dinı túsinistik pen tatýlyqqa arnalǵan sharalardyń búkil álemge yqpaly aıtarlyqtaı bola qoımaıtyn sekildi. Bul kúnderi álemniń túkpir-túkpirinde dinaralyq,

ultaralyq qaqtyǵystar bolyp jatsa, olarǵa Qazaqstandaǵy túsinistikke, tatý, beıbit ómir súrýge shaqyrǵan jıyndardyń yqpaly qandaı bolmaq? Talaı Shyǵystaǵy evreıler men Arabtardyń arasyndaǵy dinı qaqtyǵystar men soǵystar, Úndistandaǵy dinaralyq jáne ultaralyq qarsylasýlar, Eýropadaǵy serbter men albandar arasyndaǵy dúrdarazdyq, tipti kórshiles Reseıdegi orystar men sheshenderdiń, Kavkaz halyqtary arasyndaǵy qaqtyǵystar men Reseıde shovinizmniń boı kórsetýleri sekildi oqıǵalar qanshama? Solarǵa Qazaqstandaǵy tatýlyq pen kelisim qandaı dárejede áser ete almaq? Árine, bul jóninde saıasatkerler túrli boljamdar pen pikirler túıindeıde.

Qazaqstannyń jaıapty organdarynyń, Ulttyq qaııpsizdik organdarynyń málimetterine qaraǵanda, dinı saıası ekstremizm jáne fanatizm Qazaqstanda da bar, al bul áreketterdiń ókilderi hızbýttahrırshilder men «Musylman baıyrlary» assosatsııasy. Bul jaǵdaı Qazaqstan Respýblikasynyń Elbasy Nursultan Nazarbaev bas bolyp basqa da memleket adamdarynyń áreket etýine túrtki bolyp, shara qoldanýǵa májbúr etti. Sondaı-aq, elbasy Nursultan Nazarbaev «Syndarly on jyl» atty kitabynda bul jóninde bylaı dep aıtady: «Fýndamentalister men ekstremisterdiń maqsaty - Qazaqstannyń musylman halqy. Osy oraıda Qazaqstanda úsh myńnan astam dinı toptardyń, 40-tan asa dinı mázhabtardyń uıǵarymymen «Terrorizmмен kúres júrgizý uıymy» atty uıym uıymdastyryldy. Sonymen qatar N.Á.Nazarbaev, táýelsizdiktıń 11 jyldyǵyn kuttyqtaı sharalary sheńberinde jasalǵan Oblys ákimderi Memlekettik Keńesinde el úshin mańyzdy máselelerdiń biri «dinı uıymdar jáne olardyń ókilderiniń júrgizgen jumystarynyń ulttyq qaııpsizdik kúshteri tarapynan qatań baqylaǵa alynýy» kerektingin aıtty.

Elimizde «Hızbýt Tahrır», «Tablıǵı jamaǵat» sııaqty radıkaldy uıymdardyń ókilderi kóbeıdi. Olar nasıhattap júrgen Konstıtýtsııamyzǵa qarsy ýaǵyzdar qazır qazaqstandyqtarǵa tańsyq bolýdan qaldy. Eger de joǵaryda atalǵan radıkaldy uıymdar dál osy qarqynmen tarala berse, ol Qazaqstan halqynyń ortaқ memlekettik mádenietke birigýine, demokratiıalyq reformalardyń halyq sanasynda ornyǵýyna ájeptáıir kedergi bolady. Sondyqtan, Qazaqstan halyqtarynyń indýstrialdyq qoǵam quryp, ortaқ memlekettik mádenietke birigýi úshin eń aldymen buǵan kedergi bolatyn dinı fýndamentalizmniń tabıǵatyn anyqtaп, teokratııalyq elderdegi ortodoksaldı islamnyń ereksheликтерін баһыптауымыз керек. Óйткені, halqynyń 60 пайызы musylman bolyp sanalatyn otanymyzdyń endigi taǵdyryna islamnyń áseri mol bolatyny anyq. Elimizde islam dinin ustanýshylardyń kóbeıe bastaıy bul dinniń printsıptеріне erekshe nazar aýdaryp, jan-jaqty talqylaı qajettigi sózsiz. Islam dininde saıası - qoǵamdyq, rýhanı ómirdiń barlyq salasy qamtylǵan. Solardyń biri dinı senim jáne dinı tózimdilik máselesi. Islamı idealardy órkenıettik turǵyda qabyldap, olardy elimizdiń áleýmettik-ekonomıkalyq damý jolynda qoldana bilsek, bizdiń qoǵamdaǵy biraz máseleler sheshimin tabar edi.

Ekstremizmge qarsy kúrestiń birden-bir joly - olar týraly óz ýaqytynda shynaıy málimet berý. Bul jerde árıne kúndelikti aqparat quraldarynyń róli óte joǵary. Áйтse de, jas óspirim balalar úshin aqparat quraldarynyń beretin málimeti de jetkilikti emes. Sektalardyń, ekstremistik toptardyń qaýpi týraly jastardy kóbirek habardar etip otyrý qajet. Ol úshin barlyq mektepterde «Dintaný» sabaǵymen qosa mamandar qaýipsizdik sabaqtaryn ótkizip, onda ekstremistik toptardy, totalitarlyq sektalardy qalaı bilýge bolatynyn túsindirip, olardan qalaı saqtaný jolyn kórsetip otyrýlary kerek.

Zamestiteľ direktora po vospitatelʹnoy rabote
Djagýparova Aısýlý Zайkenovna.